

УДК 130.2+378.1

Олена Зеленська, кандидат філологічних наук, доцент, професор кафедри іноземних мов
Львівського державного університету внутрішніх справ

ОРГАНІЗАЦІЯ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ КУЛЬТУРОЛОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ МВС УКРАЇНИ

У статті розглядаються систематизовані та узагальнені результати експериментального дослідження особливостей культурологічної підготовки курсантів ВНЗ МВС України, мета якого визначення культурологічного потенціалу курсантів і рівні сформованості їх загальної культури.

Ключові слова: культурологічна підготовка, експериментальне дослідження, курсант, фахівець МВС України.

Табл. 4. Літ. 5.

Елена Зеленская, кандидат филологических наук, доцент,
профессор кафедры иностранных языков
Львовского государственного университета внутренних дел

ОРГАНИЗАЦИЯ ЭКСПЕРИМЕНТАЛЬНОГО ИССЛЕДОВАНИЯ ОСОБЕННОСТЕЙ КУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ СПЕЦИАЛИСТОВ МВД УКРАИНЫ

В статье рассматриваются систематизированные и обобщенные результаты экспериментального исследования особенностей культурологической подготовки курсантов ВУЗов МВД Украины, цель которого определение культурологического потенциала и уровней формирования их общей культуры.

Ключевые слова: культурологическая подготовка, экспериментальное исследование, курсант, специалист МВД Украины.

Olena Zelenska, Ph. D. (Philology) Docent, Prof. of Foreign Languages Department
Lviv State University of Internal Affairs

ORGANIZING THE EXPERIMENTAL RESEARCH OF THE CULTURAL TRAINING PECULIARITIES OF THE FUTURE SPECIALISTS OF THE MINISTRY OF INTERNAL AFFAIRS OF UKRAINE

The article deals with the systematized and summarized results of the experimental research of the cultural training peculiarities of the cadets of the higher educational establishments of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, the aim of which is determining the cultural potential of the cadets and the levels of forming their general culture.

Keywords: cultural training, experimental research, cadet, specialist of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine.

Постановка проблеми. Розвиток світового співтовариства за останні десятиліття все більш явно ставить у центр системи освіти пріоритет людської особистості. Це пов'язано з тим, що техногенна цивілізація, досягнувши вражаючих висот у галузі науки, техніки, освіти, породила найглибші глобальні кризи, які поставили під загрозу саме існування людства. Питання про людину, особистість, індивідуальність набуває особливого значення в соціально-філософському осмисленні будь-якої грані різноманітного буття. Таке осмислення завжди передбачає людиномірний характер буття, а тому його провідними темами є смисложиттєві, світоглядні мотиви. Сучасні цивілізація з її надзвичайними досягненнями і глибокими кризовими явищами одночасно

створена людством, історією і справляє відповідний вплив на людину, її буття [1, 151].

Нова парадигма людського існування базується на нових знаннях і загальнопланетарних принципах мислення. Вона також полягає в зміні пріоритетів, коли в центрі уваги стає особистість майбутнього фахівця, його культура, професіоналізм, а знання та вміння, якими він володіє, перетворюються з самоцілі навчання в засіб його професійного розвитку і самовдосконалення. Критерієм знання як феномена культури є не стільки відповідність цій дійсності, скільки узгодження цієї форми знання із загальними ціннісно-смысловими установками культури.

Таким чином, мова йде про зміну парадигми раціонального знання на парадигму культуровідповідності і культуротворчості освіти,

про зміну основного акценту освіти “раціоналізм” на акцент “культура”. При цьому поступово відбувається поворот від абсолютизації цінності раціональних наукових знань (“знанневоцентризм”) до усвідомлення, освоєння і реалізації в освітній практиці гуманітарних і культурних цінностей (“культуроцентризм”). Людина – істина, яка живе і діє в знаково-символічному світі, творить його і осмислює його. Цей світ – світ культури. Освіта – одна з різноманітних форм функціонування символічного світу. Ось чому культура і освіта – нероздільні. Культура і вища освіта – органічно єдині. Вища освіта є потужним механізмом формування культури соціуму, однак вона сама є одним із суттєвих елементів і трансляторів культури як всеохоплюючого явища [1, 155], тому що культура являє собою багатоманітне явище. Культурний світ – не жорстка, інертна реальність, а реальність, завжди відкрита для суб’єктивно-особистісних проявів і творчості у спілкуванні з іншими людьми. Це “поєднання” відображається в різних формах і видах культурно-історичного досвіду (у мові, вдачі, звичаях, ритуалах тощо) [4, 261].

Актуальність культурологічної підготовки майбутнього фахівця МВС України зумовлена процесами інтеграції, що відбуваються в сучасному світі та освіті. Особистість уперше усвідомила себе частиною світової культури, де на основі діалогу культур вона пізнає себе у своїй культурі, примножуючи культуротворчий досвід людства. Саме в процесі культурологічної підготовки стане можливий діалог особистостей, націй, народів, особи і суспільства, людини і природи, людини і людини. У рамках гуманітарної освіти культурологічна підготовка курсанта включає в себе аналіз і відбір культурологічних знань, які й складають основний методологічний зміст культурологічної діяльності фахівця МВС України. Культурологічне знання має стати природним компонентом методологічних уявлень курсантів про марально-етичні, аксіологічні та соціальні функції, норми їх використання, про певні оціночні критерії їх продукції, професійної культури фахівця [3, 48]. Вища освіта і культура світу є взаємозалежними, впливають одна на одну та разом утворюють інтелектуальний і духовний фундамент розвитку людства. Вища освіта має випереджувальну роль щодо прогнозування розвитку регіонів і світової спільноти. Тому разом із культурами країн вона має відігравати вирішальну роль у поступовому та стабільному розвитку культури світу, сприяти інтелектуальній і моральній солідарності людей, їхньому духовному спорідненню на основі дотримання прав людини, активної участі людей у Молодь і ринок №2 (97), 2013

гуманістичному перетворенні суспільства, виконанні кожним своїх громадянських обов’язків у душі довіри та взаємної поваги [5, 63 – 64]. Особливістю культурологічної підготовки є, з одного боку, врахування в освіті етнокультурного чинника, з іншого, – створення умов для пізнання культур інших народів, виховання толерантних відносин між людьми [2, 130].

Аналіз досліджень і публікацій. Питання багатогранності і складності зв’язку освіти і культури, їх відповідності, значної подібності, деякої тотожності розглядають в своїх працях Є. Бондаревська, В. Борисенков, А. Галицька, Г. Касянович, М. Гарунов, С. Гессен, В. Гринькова, В. Журавський, В. Раєвський, Н. Крилова, І. Лернер, П. Підкасистий, Н. Наєнко, В. Серіков, М. Скатки, Л. Фридман та інші. Проблема культурологічної підготовки у вищих навчальних закладах цікавить вчених різних галузей знань: культурологів, філософів, лінгвістів, соціологів, юристів тощо. Серед них О. Латишева, К. Лях, І. Носкова, Л. Полякова, Т. Шевченко, О. Гірний, О. Зеленська, П. Донець, Г. Меднікова, В. Морозов, В. Присакар, С. Рик, Є. Смотрицький, З. Донець, О. Шевнюк, В. Шейко, А. Яковлев, Т. Зюзіна, Д. Чижевський та інші.

Виклад основного матеріалу. Невирішеними питаннями загальної проблеми залишається обґрунтування організації, методик, прийомів, форм і методів проведення культурологічної підготовки курсантів ВНЗ МВС України, яка є невід’ємною та необхідною частиною системи їх професійного навчання, що доцільно перевірити експериментально в процесі наукового дослідження.

Тому з метою порівняння особливостей культурологічної підготовки курсантів вищих навчальних закладів та фахівців МВС України ми провели експериментальне дослідження. Педагогічний експеримент – науково поставлений дослід перетворення педагогічного процесу в точно врахованих умовах. Експеримент має творчий характер.

Загальна кількість опитаних склала 271 особу. Основне завдання нашого дослідження полягало не тільки в тому, щоб з’ясувати обізнаність курсантів та фахівців МВС з поняттям професійної культури особистості і шляхами її формування, а й мати уявлення про культурологічний потенціал курсантів, рівні сформованості їх загальної культури, бо зрозуміло, що без цих важливих аспектів говорити про культурологічну підготовку в професійному аспекті вкрай складно.

Анкетування – емпіричний соціально-психологічний метод отримання інформації на

**ОРГАНІЗАЦІЯ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ
КУЛЬТУРОЛОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ МВС УКРАЇНИ**

основі відповідей на спеціально підготовлені запитання, що відповідають основному завданню дослідження, а також складають анкету. Під час використання спеціальної анкети визначилися дві групи: основна – власне молодь, курсанти вищих навчальних закладів МВС України, у віці від 17 до 23 років (197 осіб) та фахівці МВС зі стажем у віці від 35 до 45 років (74 особи). Інтервал між цими групами зумовлений, насамперед, необхідністю виявити характер зміни інтересів, життєвих планів і ціннісних орієнтації “молоді” у порівнянні з поколінням “досвідчених” та визначити роль у цьому процесі соціальних (інституційних) чинників, що діють у сучасному українському суспільстві.

Відразу ж обмовимося, що наша мета полягала в тому, щоб докладніше висвітлити специфічні якості сучасних курсантів, виявити ті “зони”, в яких втрачається зв’язок поколінь, і ті, де цей зв’язок відтворюється з колишньою, соціально-моральною сферою життя.

Першим етапом нашого дослідження було з’ясування головних життєвих цілей сучасної молоді.

Відомо, що критерієм культурологічної підготовки служить наявність або відсутність

цілей у житті. Життєві цілі часто є виключно філософською проблемою, і в реальному житті не всі люди можуть їх сформулювати та чітко висловити. У філософській та психолого-педагогічній літературі розробляється поняття життєвих цілей або життєвої концепції, яке певною мірою характеризує спосіб організації особистістю життя. У більш широкому аспекті розгляд життєвих цілей особистості утворює її життєвий сенс.

На відміну від мотивів, які в психології розглядаються як вираження потреб, мета життя – це не тільки прагнення до чогось, що визначається мотивом, але й те переживання, яке має місце в процесі реалізації даного мотиву (або їх сукупності).

Отже, мета життя визначає його зміст, це психологічний спосіб переживання життя в процесі його проживання. Тому, досягаючи конкретних цілей в житті, ми не втрачаємо його сенсу, а навпаки, підсилюємо його, переконуємося в ньому, переживаємо його. На наш погляд, наявність життєвих цілей дає можливість переживати цінність життєвих проявів своєї індивідуальності, свого “Я”, своєї особистості. Наведена таблиця показує нам їх розподіл (табл. 1).

Звернемося до результатів дослідження. Перш за все, відзначимо, що у більшості молодих

Таблиця 1

Розподіл головних життєвих цілей курсантів та фахівців МВС України

<i>Орієнтації</i>	<i>Курсанти, %</i>	<i>Фахівці МВС, %</i>
1. а) Моє матеріальне становище на сьогодні і в майбутньому залежить, перш за все, від мене	62,7 %	23,4 %
б) Від мене мало що залежить – важливо, яке економічне становище буде в країні	32,8 %	75,3 %
2. а) Матеріальних успіхів люди повинні домагатися самі, а ті, хто цього не хоче, нехай живуть бідно – це справедливо	59,3 %	23,8 %
б) Треба виявляти гуманність, ті, хто матеріально досяг успіху, повинні допомагати і піклуватися про тих, хто не досяг успіху	28,7 %	75,8 %
3. а) Значну частину життя варто витратити тільки на цікаву роботу. Потрібно бути подвижником і ентузіастом своєї справи	39,5 %	65,3 %
б) Головне в роботі – це скільки за неї платять	58,9 %	33,8 %
4. а) Треба прагнути мати будь-які доходи, незалежно від того, як вони отримані	42,2 %	15,4 %
б) Людина повинна мати такі доходи, які заробила чесним шляхом	54,9 %	84,6 %
5. а) Свобода – те, без чого життя людини втрачає сенс	75,3 %	58,7 %
б) Головне в житті – матеріальне благополуччя, а свобода бути голодним – другорядна	40,8 %	23,6 %
6. а) Сучасний світ жорстокий, і щоб вижити і досягти успіху, необхідно боротися за своє місце в ньому, а то й переступити через деякі норми моралі	62,1 %	21,2 %
б) Я краще не досягну матеріального благополуччя і не зроблю кар’єру, але ніколи не переступлю через інших	36,8 %	78,6 %

Таблиця 2

До чого прагнуло і чого вже домоглося в житті старше покоління фахівців МВС

<i>Орієнтації</i>	<i>Показник, %</i>
Бути інтелегентною людиною	17,9 %
Отримати гарну освіту	16,7 %
Влаштуватися на гарну роботу	14,3 %
Мати гарну сім'ю	12,6 %
Жити в достатку	7,5 %
Забезпечити майбутнє своїм дітям	21,3 %
Бути корисним людям	6,3 %
Заробити багато грошей	3,4 %

респондентів (70%) є, за їх визнанням, головна мета життя (10% такої не мають, 20% – не замислювалися над цим). Спектр названих цілей досить широкий, хоча переважають все ж суто прагматичні та матеріальні (див. табл. 1).

Потім нашу увагу було звернуто на фахівців МВС зі стажем (табл. 2).

Порівняльний аналіз показує, що життєві цілі молоді та старшого покоління фахівців МВС України істотно відрізняються. При наявності у старшого покоління потреби жити в достатку, пристойно заробляти головними їх мотивами все ж є забезпечення майбутнього своїх дітей, бути корисним людям і, що важливо для нашого дослідження, потреба бути культурною та інтелегентною людиною.

Наступним етапом нашого дослідження було вивчення чуттєво-емоційного фону курсантів і фахівців МВС України, оскільки відомо, що негативний емоційний стан, який виражається в депресії або фрустрації, негативно позначається на процесі культурологічного саморозвитку особистості і на якості професійної діяльності фахівця. Порівняльна таблиця нашої анкети ясно дає уявлення про питання, яке нас цікавить (табл. 3).

Незважаючи на те, що молоді люди в значно меншій мірі відчувають почуття тривоги, апатії, ніж старше покоління, і в них вищий життєвий тонус, який дозволяє їм психологічно легше

переживати труднощі, частіше перебувати в гарному настрої (див. табл. 3), вони, тим не менш, не дивляться на світ крізь “рожеві окуляри” та цілком реально оцінюють можливі небезпеки. Найбільше молодь боїться сьогодні залишитися без матеріальних засобів існування (52,1%), вона стурбована розгулом злочинності (38,2%), побоюється втратити друзів (28%), роботу (19,8%), а також авторитарної влади, яка обмежить свободу дій (19,4%). В основному ці ж побоювання характерні і для старшого покоління, причому не тільки за даними нашого дослідження, а й за результатами численних опитувань громадської думки.

Порівняльні результати (див. табл. 1) дозволяють зробити висновок про те, що оцінювання соціально-економічної ситуації молоддю та старшим поколінням відбувається адекватно, і що саме вона, сучасна ситуація в суспільстві, впливає на емоційно-психологічний фон і курсантів, і українських фахівців МВС. Тим не менш, додаткове опитування і співбесіди респондентів з цього питання показали, що і молодь, і старше покоління вважають економічні труднощі тимчасовими. Вони з розумінням ставляться до кризових явищ у суспільстві, апелюючи до того, що всі країни проходили цей етап і що без нього неможливо увійти в цивілізоване суспільство.

Таблиця 3

Який емоційний стан найчастіше переживають курсанти та фахівці МВС України

<i>Емоційний стан</i>	<i>Курсанти, %</i>	<i>Фахівці МВС, %</i>
Емоційний підйом, почуття бадьорості	17,5 %	5,3 %
Звичайний життєвий тонус, рівні почуття	33,4 %	6,9 %
Стан невірноваженості, почуття тривоги	23,3 %	59,7 %
Стан байдужості, апатії	6,9 %	16,8 %
Стан агресії, озлобленості	15,3 %	10,4 %
Буває по-різному	1,2 %	0,3 %
Важко відповісти	2,4 %	0,6 %

Відомо, що одним із основних критеріїв культурологічного потенціалу особистості є висунення та апробація власних ціннісних орієнтирів, відтворення культурних цінностей. Цінності та ціннісні орієнтири особистості завжди зумовлювали сутність її культури. Саме з'ясуванням цих орієнтацій ми і зайнялися в процесі наступного етапу нашого дослідження.

Враховуючи, що час і вік привносять свої корективи у формування різних особистісних цінностей, ми провели порівняльний аналіз цінностей курсантів та старшого покоління фахівців МВС (див. табл. 1). Цифри говорять самі за себе, але нам хотілося б звернути особливу увагу на другу графу, де позначена цінність солідарності, гуманності, готовності піклуватися про бідних членів суспільства. Здавалося б, зсув, що стався в цій галузі, дуже невеликий. Серед молоді тих, хто переконаний, що матеріальних успіхів люди повинні домагатися самі, більше, ніж серед людей зрілих і літніх, приблизно на 35,5 %. Цей зсув свідчить, на наш погляд, про поступовий відхід від колективістського типу свідомості, на зразках якого виховувалося старше покоління.

Якщо у старшого покоління основною цінністю вважалося наявність почуття товариства, взаємодопомоги, взаємопідтримки у відношенні один до одного, то в сучасному молодіжному середовищі набуває поширення модель індивідуалістичної, утилітарної свідомості західного типу з основним постулатом – “людина сама себе робить”. Однак у цього явища є і позитивна сторона: якщо людина ставить перед собою мету і домагається свого, то, отже, вона сама несе відповідальність за наслідки всіх своїх дій і тут право морального вибору надзвичайно важливо. Це формує у молоді такі якості, як цілеспрямованість, самостійність, ініціативність, прийняття творчих рішень тощо. Відповідно, дві третини курсантів переконані, що матеріальних успіхів люди повинні домагатися самі, а хто цього не хоче, нехай живе бідно. Однак, для старшого покоління характерна інша позиція. Вони вважають, що люди, які прожили життя в інших соціально-економічних умовах, не готові сьогодні до пошуку місць для заробляння грошей і що зараз якраз настав той момент в їх житті, коли пора і державі подбати про їх матеріальне становище, адже фахівець МВС України довгі роки працював на благо народу і своєї країни, а його праця сьогодні не оплачується на належному рівні.

Отже, частка прихильників думки, згідно з якою матеріально процвітаючі повинні піклуватися про інших, складають відповідно 28,7 % і 75,8 %. Наведені дані дозволяють говорити про те, що існуючі в суспільстві індивідуалістичні орієнтації отримали в молоді завищену форму. Це знайшло

своє втілення в зростанні індивідуалістичних настроїв і девальвації таких цінностей, як колективізм, взаємодопомога та товарицькість.

Нарешті, що стосується цінностей морального плану (четверта та шоста пари), то “молодь” знову-таки продемонструвала певну відмінність у поглядах у порівнянні зі своїми “досвідченими колегами”. Наведені нижче цифри не можуть не насторожувати: 62,1 % молодих фахівців готові битися за своє місце в житті і переступити заради свого благополуччя через моральні норми. Серед старшого покоління такої думки дотримуються лише 21,2 %. Переконавання в тому, що доходи повинні бути тільки “чесними”, поділяють 54,9 % молодих людей. Однак той факт, що кожен третій представник молоді вважає, що хороші будь-які доходи, незалежно від того, як вони отримані, не може не турбувати. У старшого покоління цей показник значно менший – 15,4 %.

Наступним аспектом нашого дослідження була спроба розглянути не тільки декларовані позиції, але і реальні форми антикультурної, негативної поведінки молоді.

Для з'ясування цих питань була запропонована закрита анкета, яка містила ряд запитань: Чи доводилося Вам останнім часом: палити, захоплюватися алкогольними напоями, вживати наркотики, давати хабарі, ухилятися від податків, використовувати сексуальні зв'язки для досягнення корисливих цілей, мати сексуальні зв'язки з людиною своєї статі. Тут же були запропоновані варіанти відповідей, такі як: доводилося і часто; доводилося дуже рідко, тільки пробував; сам цього не робив, але інших за це не засуджую; не доводилося і є противником подібних дій; не захотів відповідати на це запитання.

Опитування показало, що частка тих молодих людей, у чиєму соціальному досвіді така поведінка мала місце, значна, але все ж менша, ніж можна було б припустити, судячи з розхожими газетними штампами. Досить широко поширені куріння, вживання міцних спиртних напоїв. Насторожує також і той факт, що курсанти з достатньою толерантністю, а може навіть і байдужістю, ставляться до своїх однокурсників та друзів. Це виражається в тому, що вони, хоча й дали негативні відповіді на запропоновані запитання, своїх же однолітків за негативні явища в їхній поведінці не засуджують, вважаючи, що це особиста справа кожного: чи це стосується вживання наркотиків, чи заняття сексом для досягнення корисних цілей, чи дачі хабара посадовій особі тощо. Досить високий відсоток і тих респондентів, які відмовилися відповідати на поставлені запитання, що дає підставу припустити, що відсотковий склад форм прояву негативної поведінки є ще вищим.

Особистісні якості курсантів

<i>Якості</i>	<i>Кількість вибраних відповідей, %</i>
Розум	51,3 %
Впевненість у собі	41,7 %
Цілеспрямованість	38,9 %
Професіоналізм	27,5 %
Товариськість	27,1 %
Почуття гумору	25,9 %
Обов'язковість	13,6 %
Доброта	10,8 %
Працьовитість	9,6 %
Інтелігентність	5,3 %
Красива зовнішність	5,1 %

Звертає на себе увагу контраст між відповідями молоді і старшого покоління. Причому, не викликає подиву той факт, що старше покоління більш “правильне” і позитивне в порівнянні з молоддю: і час був інший, і на те воно і старше покоління. Але цікаве саме ставлення старшого покоління до таких порушень моральних норм. У їх анкетах ми прочитали шире обурення, непримиренність, бажання і готовність боротися з цими порушеннями, чого не почувеш від молоді. Більше того, запитання “Чи використовуєте Ви сексуальні зв'язки для досягнення корисливих цілей?” молодь зовсім не визнала аморальним, наводячи приклади з життя деяких знаменитих людей, які досягли успіху завдяки своїм зв'язкам з “потрібними” людьми.

Доповнити моральне обличчя опитуваних нами курсантів допоможуть дані про те, які якості вони найбільшою мірою цінують у людях (табл. 4).

Проведений аналіз свідчить, що найчастіше зустрічається комбінація властивостей. Високо цінують курсанти розум, впевненість у собі та цілеспрямованість. Тобто, в такому поєднанні відображена певна соціально-психологічна характеристика конкретної особистості. Звертають на себе увагу ті дані, які свідчать, що деякі курсанти виділили працюючість і обов'язковість, тобто якості, необхідні для того, щоб стати особистістю високої професійної культури. Але вельми насторожує той факт, що така якість, як інтелігентність, у майбутніх фахівців МВС України знаходиться лише на передостанньому місці. І вже зовсім малий відсоток респондентів, що вибрали таку важливу і необхідну на сьогоднішній день якість, як доброта.

Висновки. Аналіз результатів експериментального дослідження особливостей культурологічної підготовки курсантів ВНЗ МВС України та виділених нами показників дав можливість визначити програму діагностування та самодіагностування культурно-значущих якостей особистості фахівця, критеріїв та рівнів соціокультурного розвитку особистості курсанта як результат його культурологічної підготовленості, а також надав основний емпіричний матеріал для розробки формуючого етапу, метою якого є перевірка розробленої моделі та педагогічних умов забезпечення культурологічної підготовки майбутнього фахівця МВС України, які б у значній мірі сприяли формуванню його загальної культури.

1. Журавський В.С. Вища освіта як фактор державотворення і культури в Україні / В.С. Журавський. – К.: Видавничий Дім “Ін Юре”, 2003. – 416 с.

2. Зеленська О.П. Визначення змісту культурологічної підготовки курсантів ВНЗ системи МВС України / О.П. Зеленська // Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору. – К.: Гнозис, 2012. – Додаток 1 до Вип. 27. – Т. II (35). – С. 125 – 132.

3. Иконникова С.М. Культурология как основа гуманитарного знания в вузах / С.М. Иконникова // Тезисы международной научно-методической конференции. – СПб: Наука, 1994. – С. 123 – 128.

4. Мировоззренческая культура личности: философские проблемы формирования. – К.: Наукова думка, 1986. – 292 с.

5. Романовська Юлія. Соціокультурний та лінгвокультурологічний аспекти як важливі компоненти змісту навчання іноземних мов / Юлія Романовська // Освіта і управління. – 2010. – Т. 13. – Ч. 1. – С. 63 – 71.

Стаття надійшла до редакції 22.01.2013